

Формування професійної мобільності вчителя – стратегічний напрям у сучасній освіті

Висвітлюється авторське бачення проблеми формування професійної мобільності вчителя як винятково важливої особистісно-професійної риси фахівця у вирішенні завдань гуманізації освіти – стратегічного напрямку освіти XXI століття, що засвідчує його внутрішню готовність до якісних змін, перетворень, успішної життєдіяльності в умовах сучасного ринку праці як пріоритетного чинника формування суспільного інтелекту, національного ресурсу оновлення соціального життя. З огляду на специфіку педагогічної професії наголошується на трирівневому вияві професійної мобільності як готовності і здатності педагога до змін (на рівні якостей особистості, характеристик діяльності, процесів професійного розвитку, самовдосконалення); відзначається її важливість у розвитку мобільності учнів, їхньої успішної соціалізації, готовності до саморозвитку та життєвої самореалізації. Акцентується на значущості якісної підготовки фахівців у вищих навчальних закладах, де закладається фундамент професії, формується менталітет спеціаліста, що «розширяє» професійний профіль, розвиває творчі здібності, забезпечує професійну мобільність і конкурентоздатність учителя.

Ключові слова: готовність до змін, конкурентоздатність, особистісно-професійна якість, учитель, професійна мобільність, освіта, саморозвиток, самовдосконалення, самореалізація.

Prima R. M. Formation of Teacher's Professional Mobility – Strategic Direction in Modern Education.

The article reveals the author's vision of a professional teacher's mobility as a vital personal and professional quality specialist in solving tasks of humanization in education – strategic educational direction of the XXI century, confirming its internal commitment to quality changes, transformations, successful life in today's labor market, as a priority factor in the formation of social intelligence, a national resource for the renewal of social life. Paying attention to the nature of the teaching profession it is emphasized at the three-leveled manifestation of professional mobility as the willingness and ability of the teacher to change (at the level of personality traits, characteristics, activities, processes, professional development, self-improvement); noted its importance in the development of student mobility, their successful socialization, readiness for self-development and life-self-realization. The emphasis is given to the importance of qualitative training of specialists in higher educational institutions, where the foundation of the profession is laid, the mentality of a specialist is being formed, which „broadens” the professional profile, develops creative abilities; provides professional mobility and competitiveness of the teacher.

Key words: readiness for change, competitiveness, personal and professional quality, teacher, professional mobility, education, self-development, self-improvement, self-realization.

Постановка проблеми. Динамічність різномасштабних змін у всіх сферах життя сучасного людства актуалізує проблему формування мобільності як виняткової особистісної якості фахівця саме у процесі освіти як стратегічного її напрямку, що засвідчує внутрішню готовність людини до якісних змін, перетворень, успішної життєдіяльності в умовах сучасного ринку праці як пріоритетного чинника формування суспільного інтелекту, національного ресурсу оновлення соціального життя. Суспільство зацікавлене у такому фахівцеві, який уміє думати самостійно і вирішувати різноманітні проблеми, застосовувати знання, одержані у процесі навчання; володіє критичним і творчим мисленням, сформованим у процесі освіти; уміє здобувати нові знання, здатний до самонавчання, самоосвіти. Відтак загострюється питання якості сучасної освіти на всіх її рівнях, особливо в аспекті професійної підготовки нової генерації педагогічних кадрів, здатних як до особистісно-професійного саморозвитку та життєвої самореалізації, так і до формування компетенції мобільної життєтворчості вихованців.

Аналіз досліджень як вітчизняних (Л. Горюнова, Н. Кічук, С. Кугель, О. Нікітіна, Р. Ривкіна, Л. Сушенцева та ін.), так і зарубіжних (Ю. Веніге, Е. Йожа, Б. Ігошев, Т. Орден та ін.) науковців засвідчує, що професійна мобільність у педагогічній сфері має особливості, пов'язані зі специфікою професійної діяльності, й виявляється у готовності та здатності до змін, зокрема, на трьох рівнях: *на рівні якостей особистості* (цілеспрямованість, відкритість до змін, наполегливість, здатність до самопізнання, самостійність, самокритичність), *на рівні характеристик діяльності* (адаптивність, гнучкість, уміння прогнозувати, досягати успіхів, креативність), *на рівні процесів професійного розвитку, самовдосконалення* (готовність до змін, адекватні уявлення про свої можливості, змобілізованість щодо зміни ситуацій, передбачення можливих результатів тощо). Це підтверджує актуальність порушеної проблеми як невід'ємної складової професійної педагогічної освіти, пов'язаної з необхідністю зміни її стратегічних, глобальних цілей.

Мета статті: розкрити авторську позицію щодо проблеми формування професійної мобільності

вчителя як пріоритетного стратегічного напрямку в сучасній освіті.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Передусім відзначимо, що у нашому розумінні професійна мобільність характеризує внутрішній (мотиваційно-інтелектуально-вольовий) потенціал особистості, що лежить в основі гнучкої орієнтації й діяльнісного реагування в динамічних умовах – як соціальних, так і суто професійних – відповідно до компетенції та власних життєвих позицій; забезпечує готовність до змін і реалізацію цієї готовності у своїй життєдіяльності (готовність особистості до сучасного життя з його багатаспектними чинниками вибору); детермінує професійну активність, суб'єктивність, творче ставлення до професійної діяльності, особистісного розвитку, що сприяє ефективному розв'язанню фахових проблем.

У контексті окресленої проблеми з огляду на специфіку педагогічної професії, не можна не відзначити її значущість у розвитку і мобільності учнів, оскільки сама система освіти може розглядатися як сходи, а формування мобільності сприяє фахова діяльність учителя та умови його самоосвіти і саморозвитку (розгорнута мережа бібліотек, засоби масової інформації, теле-, відеокommунікації, інтернет тощо) як специфічні види освітніх інституцій, як важливі шаблі вертикальної освітньої циркуляції.

Принагідно зазначимо, що індивід, який рухається цими сходами, по суті, переходить від одного способу життя до іншого: учня – студента – професіонала, тобто відбувається рух із однієї соціальної позиції в іншу, а означені інститути таким чином забезпечують кар'єру (верхній ступінь вертикальної мобільності) будь-якої особистості.

У цьому випадку мобільність педагога, як зауважує Г. Андреева, проявляється у забезпеченні нової системи відносин, стійкої позиції у новому соціальному просторі не тільки для себе особисто, але й для своїх вихованців. Саме педагог, наголошує науковець, є «реальним носієм» соціального світу в його новому змісті, він як професіонал може коректувати певні педагогічні умови й певний рівень розвитку самосвідомості суб'єкта дії, забезпечуючи новий рівень вимог щодо свого «Я», формуючи «суб'єктивний образ навколишнього світу» [1] і готовність до саморозвитку, до діалогу з іншими.

Професійна мобільність учителя проявляється в інтересі до процесів індивідуалізації й соціалізації з урахуванням змін загальної історичної ситуації, нових цілей і цінностей навчально-виховного процесу, що, вочевидь, засвідчує виключну роль означеної особистісно-професійної якості педагога у розв'язанні завдань гуманізації освіти як стратегічного напрямку освіти XXI століття. Обґрунтованість цієї позиції посилюється твердженням В. Онушкіна та Є. Огарьова про те, що «згідно з філософською та соціально-політичною доктриною, що проголошує благо людини як вищу мету освітньої діяльності, зміст освіти має забезпечити вільний і всебічний розвиток особистості, діяльну участь індивіда в житті суспільства. Це означає, що треба надавати можливість вільного вибору

в навчальній діяльності, спонукати саморозвиток особистості, розвивати мобільність як якість особистості. При цьому професійна мобільність педагога є умовою розвитку мобільності школярів...» [2, 65].

Акцентуємо на двоспрямованості професійної мобільності педагога [3] – організаційної і соціальної, – що, з одного боку, зумовлює розвиток внутрішньої позиції вчителя, а з іншого – рух уперед, упровадження і розвиток новацій; проектування освітнього середовища неможливе без мобільної, компетентної діяльності індивідів.

Сучасні зміни в освіті спричиняють реформування всієї педагогічної системи, відповідно мобілізуються інші професійні компетенції вчителя, актуалізуються інші цінності й нове бачення себе у професії. Педагог повинен уміти приймати рішення і відповідати за них, розвивати в собі не тільки професійно значущі риси, що мають поліпрофесійний, поліфункціональний характер, але й суб'єктивну готовність до неперервної самоосвіти, що дозволяє зацентувати на прогностичній функції професійної мобільності. При цьому доречною і значущою вважаємо позицію П. Анохіна: чим ширшою буде мобілізація минулого досвіду, тим глибшим видається процес прогнозування саморозвитку (культурного, професійного, соціального), тим більшої енергетики потребує цей процес. Саме в цьому і полягає одна із найважливіших характеристик професійної мобільності вчителя: навчитися рефлексії, прогнозування свого життя, розвинути волю для досягнення успіху [4, 259–262].

Узагальнення вищезазначеного дозволяє стверджувати: професійна мобільність педагога – це відмова від стереотипів, здатність до інновацій, інтерес до нового і водночас критичне осмислення запропонованого. Професійна мобільність залежить від рівня розвитку самої особистості, її здатності, готовності й прагнення активно впливати і перетворювати об'єктивну реальність. Водночас зміни в соціальному середовищі чинять значний безпосередній вплив на особистість людини, на процеси її свідомості й мислення, на мотиваційні сили дій, її поведінку і професійну діяльність.

Зауважимо, реальна необхідність сучасних фахівців жити і працювати в умовах ринку, умовах відкритого європейського простору зумовлює необхідність такої риси в структурі професійної мобільності як конкурентоздатність, на що вказують численні дослідження (Л. Амірова, Г. Балл, І. Василенко, С. Вітвицька, А. Кузьмінський та ін.) у контексті відповідності рівня підготовки майбутнього вчителя замовленню суспільства. Сказане дозволяє говорити про європейську мобільність (або мобільність у контексті європейського простору).

У зв'язку з цим особливого значення набуває, на наш погляд, якісна підготовка фахівців у вищих навчальних закладах, оскільки саме вища школа закладає фундамент професії, формує менталітет спеціаліста, розширює професійний профіль, розвиває творчі здібності; забезпечує професійну мобільність і конкурентоспроможність фахівця (В. Андрущенко, Н. Гузій, Н. Гуляєва, Н. Кічук, Н. Кузьміна, А. Маркова та ін.).

У цьому контексті зазначимо, що конкурентоспроможний спеціаліст – це не тільки професіонал високого рівня, а й особистість, котра володіє критичним мисленням, здатністю діяти оперативно, не пасувати перед труднощами, виявляти ініціативу і самостійність, знаходить оптимальні, виважені рішення, неперервно продовжуючи вчитися самостійно. Це той результат освітнього процесу – показник якості педагогічної діяльності вищого навчального закладу, – що дозволяє студентам-випускникам виявити свій індивідуальний потенціал за нестандартних умов конкуренції, тендерів, пошуку власного шляху професійного успіху в контексті активної участі у демократизації суспільства, накреслюючи при цьому свій життєвий проект.

Поза сумнівом, сьогодення зумовлює необхідність пошуку нових підходів до професійного виховання студентської молоді, особливо майбутніх учителів, вимагає підготовки таких фахівців, найголовнішими рисами яких є освіченість, комунікативна компетентність, самостійність, професійна мобільність, толерантність, висока духовність. Закономірно «виникає необхідність зміни стратегічних, глобальних цілей педагогічної освіти, перенесення акценту зі знань спеціаліста на його людські, особистісні якості, що постають водночас і як мета, і як засіб його підготовки до майбутньої професійної діяльності» [5, 35], виявлення при цьому, передусім, мобільності як індивідуальної відповіді особистості на виклик динамічного світу.

Зауважимо, проблема професійної мобільності – це, по суті, проблема розвитку і змін людських цінностей, їх сфери дій, конфліктів між новими і традиційними цінностями та шляхами їх подолання. При цьому суспільні зміни (як прогресивного, так і регресивного характеру) створюють нові умови, які одночасно й сприяють (чи навпаки) більш повній реалізації людиною самої себе, своїх можливостей, і вимагають адекватної оцінки реальної ситуації, вміння не тільки адаптуватися до цих нових динамічних умов, але й переорієнтуватися і переорієнтувати нові професійні реалії.

У цьому контексті, на наш погляд, важливо звернути увагу на оригінальність позиції М. Чошанова, який, виводячи формулу компетентності сучасного спеціаліста, включає як її елементи мобільність знань,

варіативність методу і критичність мислення [6], що дозволяє виокремити суттєву характеристику професійної мобільності – її незавершеність.

Термін «професійна незавершеність» уживає і В. Вершловський при характеристиці компетентнісної мобільності, що акумулює самотуність педагога, унікальність його досвіду, постійне вдосконалення педагогічної діяльності, а також зміни суспільної свідомості й відносин, зміни змісту і методів викладання, якими фахівець має оволодіти, а цей процес не має меж [7]. Безмежність самовдосконалення, багатство виборів дають змогу говорити і про незавершеність вияву фахової мобільності. Причому постійні зміни ринку праці, ускладнення професійних технологій ведуть до розширення професійної компетентності й не можуть не впливати на стан самооцінки фахівця.

Отже, цілком правомірно стверджувати, що в умовах сьогодення актуальним залишається міркування А. Маслоу: за мобільними людьми – теперішні й майбутні прогресивних професійних і суспільних змін, оскільки «такі (мобільні) люди будуть упевнено дивитися в завтрашній день, розраховуючи на свою здатність імпровізувати в ситуації, що ніколи раніше не виникала. Суспільство, яке зможе виховати таких людей, – виживе...» [8, 61]. Із таких позицій можна стверджувати, що мобільний фахівець має більше шансів у подоланні будь-якого кризового стану суспільства і всіх сфер його економічного розвитку, адже «суб'єктивна раціональність» такого спеціаліста дозволяє по-новому інтерпретувати ситуацію й спрямувати її на успішне досягнення цілей залежно від своїх здібностей, існуючих умов, життєвих інтересів.

Висновки. Кризь призму вищевикладеного цілком правомірно вважати, що формування професійної мобільності вчителя є стратегічним напрямом сучасних європейськи орієнтованих освітніх реалій у контексті викликів сьогодення, інтеграційних та глобалізаційних процесів, зміни цінностей та освітніх парадигм. Ми переконані, що тільки мобільний учитель може виховати учнів, які в умовах сьогодення усвідомлюють свою належність до українського народу, нації, європейської цивілізації; орієнтуються в тенденціях соціокультурної динаміки; підготовлені до життя у постійно змінному, динамічному, конкурентному, взаємозалежному, полікультурному світі, з чим, власне, і пов'язуємо перспективи подальших наукових розвідок.

Література

1. Андреева Г. М. Психология социального познания / Г. М. Андреева. – М. : Аспект – Пресс, 2000. – 288 с.
2. Онушкин В. Г. Образование взрослых : междисциплинарный словарь терминологии / В. Г. Онушкин, Е. И. Огарев. – СПб. – Воронеж : [б. и.], 1995. – 232 с.
3. Никитина Е. А. Педагогические условия формирования мобильности будущего педагога : дисс. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Елена Александровна Никитина. – Иркутск, 2007. – 224 с.
4. Анохин П. К. О творческом процессе с точки зрения физиологии / П.К. Анохин // Художественное творчество: вопросы комплексного изучения. – Л. : Наука, 1983. – С. 259–262.
5. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навч. посіб. / О. М. Пехота, В. Д. Будак та ін. – К. : АСК, 2003. – 240 с.
6. Чошанов М. А. Дидактическое конструирование гибкой технологии обучения / М. А. Чошанов // Педагогика. – 1998. – № 2. – С. 9–15.
7. Вершловский С. «Понятийный словарь» как метод изучения доходчивости словесной пропаганды / С. Вершловский, Л. Лесохина, В. Кобзарь // Философские науки. – 1967. – № 2. – С. 50–57.
8. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы [пер. с англ.] / А.Маслоу. – М. : Смысл, 1999. – 425 с.